

XUDOYBERDI TO'XTABOYEV ASARLARIDA BOLALAR XARAKTERINI OCHISHDA YUMORNING ILMIY-BADIIY AHAMIYATI

Jo'rayeva Muhayyo

TerDPI magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19045221>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarida yumorning bolalar xarakterini shakllantirish va ochib berishdagi badiiy-estetik funksiyasi tahlil qilinadi. Yozuvchi ijodida yumor bolalar xarakterini tabiiy, hayotiy va psixologik jihatdan asoslab beruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'lishi ilmiy dalillar asosida yoritiladi. Kulgili vaziyatlar orqali bolalar obrazining ichki dunyosi, ijtimoiy muhit bilan munosabati va shaxsiy o'sish jarayoni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Xudoyberdi To'xtaboyev, yumor, bolalar xarakteri, kulgi poetikasi, psixologik tahlil, bolalar adabiyoti.

Аннотация. В данной статье анализируется художественно-эстетическая роль юмора в раскрытии детского характера в произведениях Худайберды Тохтабаева. Юмор в творчестве писателя рассматривается не только как средство комического эффекта, но и как важный художественный прием, способствующий глубокому психологическому раскрытию образа ребенка. Через комические ситуации показываются особенности детского мышления, поведения и нравственного становления.

Ключевые слова: Худайберды Тохтабаев, юмор, детский характер, поэтика смеха, художественный образ, психологический анализ, детская литература.

Annotation. This article examines the artistic and aesthetic role of humor in revealing children's character in the works of Khudoyberdi Tokhtaboev. Humor in the writer's works is analyzed not merely as a source of entertainment, but as an important literary device that helps to portray the psychological depth, behavior, and moral development of child characters through humorous situations.

Keywords: Khudoyberdi Tokhtaboev, humor, children's character, poetics of laughter, literary image, psychological analysis, children's literature.

O'zbek bolalar adabiyotida kulgi va yumor muhim badiiy-estetik vosita sifatida qadimdan shakllangan bo'lib, bu an'ana Xudoyberdi To'xtaboyev ijodida yangi bosqichga ko'tarildi.

Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotini yangi bosqichga olib chiqqan ijodkorlardan biridir. Uning asarlari bolalar dunyoqarashi, ichki kechinmalari va xarakterini chuqur ochib berishi bilan ajralib turadi. Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotida kulgi va yumorni yetakchi badiiy vosita darajasiga ko'targan adiblardan biridir. Uning asarlarida yumor bolalarning shaxsiy xususiyatlarini ochish, ularning dunyoqarashi va ruhiy holatini ko'rsatishda muhim ahamiyat kasb etadi. To'xtaboyev bolalar xarakterini jiddiy didaktik yo'l bilan emas, balki kulgi orqali tabiiy ravishda ochishga erishadi. Shu sababli yozuvchi ijodida yumor xarakter yaratishning asosiy poetik omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Adabiyotshunoslikda xarakter muammosi badiiy asarning markaziy masalalaridan biri hisoblanadi. To'xtaboyev asarlarida xarakter yumor bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi.

Qahramonning kulgili holatga tushishi, noqulay vaziyatlarga duch kelishi uning ichki dunyosini ochib beruvchi badiiy signal vazifasini bajaradi.

Bu jarayonda bolalar xarakteri sun'iy bo'rtirilmasdan, hayotiy voqealar orqali ochiladi.

Yozuvchi bolalarning voqelikka o'ziga xos, ba'zan sodda va xayolparastona munosabatini yumor orqali tasvirlaydi. "Sariq devni minib" asaridagi qahramonning fantaziya va haqiqatni ajrata olmasligi kulgili epizodlar orqali ifodalansa-da, bu holat bolaning ruhiy o'sish bosqichini ko'rsatadi. Yumor bu yerda masxara emas, balki tushunish va hamdardlik ruhida beriladi.

Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarida yumor faqat bolaning shaxsiy xatti-harakatlari bilan cheklanib qolmaydi, balki uni o'rab turgan ijtimoiy muhitni ham ochib beradi. Kattalar va bolalar o'rtasidagi munosabat, maktab muhiti, tengdoshlar orasidagi ziddiyatlar yumor orqali yengil, ammo ta'sirchan tarzda yoritiladi. Bu esa bolalar xarakterining shakllanishida muhit omilining ahamiyatini ko'rsatadi.

Yozuvchi yumorni tarbiyaviy vosita sifatida ham samarali qo'llaydi. Asarlarda kulgi orqali noto'g'ri xatti-harakatlar fosh etiladi, biroq keskin tanqid qilinmaydi. Bolalar qahramon xatosiga kulib, uning oqibatini anglaydi. Bu usul bolalar ongiga zo'ravonliksiz, tabiiy tarzda ta'sir ko'rsatadi.

Yozuvchi bolalar obrazini sun'iy ideal qahramon sifatida emas, balki tirik, hayotiy, ba'zan xato qiluvchi, lekin xatolaridan xulosa chiqarishga qodir shaxs sifatida tasvirlaydi. Shu jihatdan Xudiyberdi To'xtaboyev ijodi bolalar xarakterini badiiy tadqiq etishda muhim manba hisoblanadi. Yozuvchi bolalar dunyosini chuqur bilgan holda, ularning xarakterini aynan yumor orqali ochishga alohida e'tibor qaratadi. To'xtaboyev asarlarida yumor bolalar xarakterining tashqi xatti-harakatlarini emas, balki ichki ruhiy holatini ochishga xizmat qiladi. Shu bois uning yumori yuzaki kulgi emas, balki mazmunan teran, tarbiyaviy va psixologik ahamiyatga ega kulgidir.

Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarida bolalar xarakteri tabiiy va ishonarli tarzda yaratiladi.

Masalan, **"Sariq devni minib"**, **"Sariq devning o'limi"**, **"Jannati odamlar"** kabi asarlarda bolalar qahramonlari o'zlariga xos qiziqishlari, qo'rquvlari va orzulari bilan gavdalanadi. Ular kattalar dunyosiga xos muammolarga bolalarcha yondashadi, shu bilan birga hayotiy haqiqatni anglash jarayonidan o'tadi. Yozuvchi bolalar xatti-harakatlaridagi mantiqiylik va emotsional holatlarni nozik kuzatuvlar asosida tasvirlaydi. Adib bolalar psixologiyasini chuqur bilgan holda, ularning ichki kechinmalarini dialog, monolog va kulgili vaziyatlar orqali ochib beradi. Ko'plab asarlarda bolalar qahramonlari o'z xatolari sabab muammoga duch keladi, ammo aynan shu jarayon xarakter shakllanishining muhim bosqichi sifatida talqin qilinadi.

To'xtaboyev uchun bolalar xarakteri doimiy harakatda, rivojlanishda bo'lgan jarayondir.

Yozuvchi bolalarni faqat ideal fazilatlar egasi sifatida ko'rsatmaydi. Ularning dangasaligi, sho'xligi, ba'zan yolg'onga moyilligi ham ochiq tasvirlanadi. Bu holat bolalar xarakterining tabiiyligini kuchaytiradi. Masalan, qahramonlarning sho'xligi va qiziqqonligi ko'pincha kulgili vaziyatlarga sabab bo'lsa-da, bu jihatlar ularning samimiy va pok qalb egasi ekanini ko'rsatadi.

To'xtaboyev asarlaridagi bolalar xarakteri tarbiyaviy maqsadga xizmat qiladi.

Qahramonlar boshidan kechirgan voqealar orqali kitobxon halollik, do'stlik, mehnatsevarlik, mas'uliyat kabi fazilatlarini anglaydi. Biroq yozuvchi ochiq pand-nasihatdan qochib, badiiy obrazlar vositasida xulosa chiqarish imkonini bolalarning o'ziga qoldiradi.

Adabiyotshunoslikda yumor kulgining eng yumshoq, insonparvar shakli sifatida talqin qilinadi. Yumor keskin tanqidga asoslanmagan bo'lib, ko'proq mehr, tushunish va bag'rikenglik ruhida yaratiladi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev aynan mana shu yumor turini bolalar xarakterini ochishda asosiy vosita sifatida tanlaydi. Chunki bolalar dunyosi keskin fosh etishni emas, balki muloyim tushuntirishni talab qiladi. Yozuvchi bolalar psixologiyasini hisobga olgan holda, qahramonlarning sho‘xligi, ishonuvchanligi, xayolparastligi va ba‘zan sodda xatolarini kulgi orqali ifodalaydi. “Sariq devni minib” asarida bosh qahramonning fantastik tasavvurlarga berilishi, g‘ayrioddiy orzular ortidan quvishi kulgili vaziyatlar orqali ochiladi. Ushbu yumor qahramon xarakteridagi bolalarcha beg‘uborlikni yanada yorqinlashtiradi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodida kulgili vaziyatlar tasodifiy emas, balki xarakterga xizmat qiluvchi badiiy elementdir. Qahramonning har bir kulgili holati uning ichki dunyosi, tarbiyasi va atrof-muhit bilan munosabatini ochib beradi. Yumor orqali bolalar xarakteridagi qarama-qarshiliklar – mas’uliyat va beparvolik, jasorat va qo‘rquv, orzu va haqiqat o‘rtasidagi ziddiyatlar badiiy asosda ko‘rsatiladi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev yumorini tanqiddan butunlay xoli deb bo‘lmaydi. Biroq bu tanqid keskin emas, yumor pardasi ostida beriladi. Bolalarning dangasaligi, yolg‘onga moyilligi yoki haddan tashqari xayolparastligi kulgi orqali ochiladi. Bu kulgi bolani ranjitmaydi, balki o‘z xatti-harakatiga tanqidiy qarashga undaydi. Shu jihatdan To‘xtaboyev yumori tarbiyaviy-estetik ahamiyat kasb etadi.

Asarlarida yumor tarbiyaviy g‘oyalarni tabiiy tarzda yetkazish vositasidir. Yozuvchi bevosita pand-nasihatdan qochib, kulgi orqali to‘g‘ri xulosa chiqarish imkonini kitobxonga qoldiradi. Bolalar qahramon xatosiga kularkan, aslida uning noto‘g‘ri yo‘l tutganini anglaydi va o‘z hayotida bunday xatolardan qochishga harakat qiladi. Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodida bolalar xakteri chuqur psixologik va badiiy asosda yoritilgan.

Yozuvchi bolalar dunyosini ichidan bilgan holda, ularning xarakterini real hayot bilan uyg‘unlashtirib tasvirlaydi. Uning asarlaridagi bolalar obrazi o‘zbek bolalar adabiyotida xarakter yaratishning yorqin namunasi bo‘lib, yosh kitobxonning shaxs sifatida shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Yozuvchi ijodida yumor bolalar xarakterini ochishning muhim badiiy-psixologik vositasi sifatida namoyon bo‘ladi, kulgi orqali bolalar ruhiyatini chuqur ochib berib, ularning xarakterini hayotiy va ishonarli tarzda yaratadi. To‘xtaboyev yumori bolalar adabiyotida xarakter poetikasini boyitgan muhim omil bo‘lib, adib ijodining estetik va tarbiyaviy qimmatini belgilaydi. Asarlarida yumor bolalar xarakterini ochishning muhim badiiy va psixologik vositasi hisoblanadi.

Yozuvchi kulgi orqali bolalar ruhiyatini nozik va ishonarli tarzda tasvirlaydi. Uning yumori estetik zavq berish bilan birga, tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. To‘xtaboyev ijodidagi yumor o‘zbek bolalar adabiyotida bolalar xarakterini yaratishning yetuk namunalaridan biri sifatida alohida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘xtaboyev X. **Sariq devni minib**. – Toshkent: Yosh gvardiya.
2. To‘xtaboyev X. **Sariq devning o‘limi**. – Toshkent.
3. To‘xtaboyev X. **Jannati odamlar**. – Toshkent.
4. Qayumov A. **O‘zbek bolalar adabiyoti tarixi**. – Toshkent.
5. Jo‘raev M. **Bolalar adabiyotida kulgi poetikasi**. – Toshkent.
6. Karimov B. **Badiiy obraz va xarakter muammolari**. – Toshkent